

ВЕСІЛЬНИЙ ОДЯГ БОЛГАР БУДЖАКА у ХХ ст.

Стаття присвячена дослідженню весілля однієї з чисельних етнічних груп Одещини - болгар. Болгари Буджака до сучасності зберігають основні елементи та атрибути традиційного весілля, одним з яких є одяг. Дослідження весільного одягу болгар Буджака, проблеми трансформації складових весільного вбрання стали метою статті.

Традиційний весільний обряд болгар Буджака протягом ХХ століття зазнає значних змін, це пов'язано з багатьма чинниками. Ці зміни стосуються не лише структури обряду (на різних етапах спостерігається тенденція до скорочення та об'єднання певних обрядових дій), пісенного супроводу (подекуди зберігаються тільки фрагменти пісень або тільки мелодія), та атрибутивно-символічної складової, до якої належить одяг і усі його складові. Саме зміни впродовж століття (кінець ХІХ - ХХ ст.) весільного одягу і його складових і атрибутів в тому числі ми спробуємо розглянути і пояснити в нашому дослідженні. Традиційний весільний одяг наречених помітно змінювався протягом століття - починаючи з головного убору і закінчуючи взуттям. Розглянемо поетапно вбрання молодих за чотирима критеріями - головний убір, власне одяг, взуття і основні атрибути.

Основним джерелом в нашому дослідженні слугуватимуть матеріали інтерв'ю респондентів з різних населених пунктів і різних районів (Болградський (с. Виноградне, с. Нові Трояни, с. Табаки, с. Ореховка), Арцизький (с. Нова Іванівка, с. Задунаєвка), Саратовський (с. Зоря, с. Колісне) та Тарутинський (с. Євгеновка) райони), а також фотокартки і нечисельні письмові роботи дослідників різних періодів.

З дослідженнями проблеми збереження і трансформації етнічного у весільному одязі і його елементах ми стикалися не досить часто. Проте, трапляються поодинокі випадки, коли дослідники, вчені, етнологи або просто аматори намагаються навести опис весільного вбрання наречених.

Так, наприклад, Бєрг Л. С. У своїй монографії "Страна, люди, хозяйство" пише, що наречений завжди йшов до церкви в шубі і в міховій шапці навіть влітку [3, стор. 456]. Такі елементи в одязі явно відображають матеріальну культуру буджацьких болгар. Проте іншого опису весільного вбрання ми в цього автора не зустрічаємо.

Левицький А. В своєму дослідженні пише, що відмінним в одязі нареченої є головний убір, а саме довгі ниті мішури, що закривали обличчя від чужих очей [8, стор. 459]. Така мішура, за нашими польовими дослідженнями, називається "сірма". Можливо, вони мали не лише естетичну функцію, але й слугували своєрідним оберегом для нареченої.

Взагалі, що стосується до головного убору нареченої, то в Н. І. Гаген-Торну своя думка. Він вважає, що заміжжя для дівчини означає закріпачення жінки до чужого роду, її підкорення, залежність від волі її чоловіка. Саме це і відображається в переміні головного убору і зачіски. Як пише сам дослідник - у болгар це заплітання коси і пісня "на субат" [6, стор. 77].

Агафонова Т. зазначає, що "було" і обряди пов'язані з ним, на її думку, більш подібні до чувашських, ніж до римських, як то зазначав Зєленчук В. С. У болгар південної Бесарабії, так само як у чувашів, обряд зняття весільного покривала був однаковим, а саме, покривала, тобто "було", знімали наприкінці весілля за допомогою гілки дерева [1, стор. 317].

Що стосується повсякденного костюму буджацьких болгар, то він також мав багато цікавих елементів. Ми намагатимемось звертати увагу на основні його компоненти, що роблять його відмінним від інших традиційних етнічних вбрань.

Обов'язковим компонентом жіночого костюму, безсумнівно, була сорочка (різа) з традиційним кроєм [5, стор. 216], які прикрашалися вишивкою на рукавах і по подолу. Поверх сорочки надягали плаття (вілнена рокла) з вовняної тканини. Спідниця плаття, що складається з 8 клинів (платні, пулите), знизу підбивалася матерією (барут). У більшості населених пунктів сукня була відрізним платтям без рукавів [7, стор. 115]. *В різних етнічних групах болгар одяг мав свої особливості.* Окрім суконь, болгарські жінки в Буджаці носили також костюми, що складаються з кофти і спідниці (цей варіант вважався більш нарядним, і його, на відміну від плаття, носили без фартуха, який виготовлявся з домотканого вовняного полотна (престилка, фарта) [5, стор. 234]. Особливим елементом в жіночому одязі був тканий пояс, прикрашеним вишивкою і металевою пряжкою (пафта, пафті, чепразі), які були срібні або мідні. Найбільш поширена форма пряжок - листоподібна, рідше зустрічалися круглі пряжки. *Чепразі* могли бути прикрашені чеканкою або інкрустовані перламутром. В деяких селах бессарабських болгар аналогічні пряжки позначалися терміном *пафті*.

На голові жінки носили хустки, які за способом зав'язування були різними - зав'язували кінці головних уборів ззаду на шиї або під підборіддям, інколи кінці затикали на скронях. Хустки носили і заміжні жінки, і дівчата. Жіночий головний убір складався з косинки трикутної форми, званої врзка, кінцями якої заміжні жінки обвивали коси перед тим, як укласти їх в зачіску, і надягаючої поверх неї хустки. Передній край косинки міг бути обшитий мереживом. Вдома можна було ходити в одній косинці, без хустки. Дівчата і молоді жінки зав'язували кінці хустки на тем'ятці, перехрещуючи їх під підборіддям. Немолоді жінки перехрещували кінці під підборіддям і закладали їх під хустку біля щік (так іноді ходять і зараз). Як святковий головний убір використовувалася також хустка з довгою бахромою -

шельче. На свята головний убір міг прикрашатися квітками садовими або кімнатними (жоржинами, геранню і т. д.). Взимку для прикраси головних уборів звичайно використовували штучні квіти, які робили самі. Квіти прикріплювали за вухами і на тімені.

Жіночий традиційний костюм доповнювали ювелірні прикраси різних типів. Носили скляні і перламутрові намиста (сінці, моністо, гердані), нагрудні прикраси з срібних монет (алтені), браслети металеві (грімені сребрані) і скляні (халхамі), кільця (пристені), сережки (убіці) [2, стор. 14]. Найбільш різноманітні були шийні прикраси.

Чоловічий традиційний костюм свідчить про перенесення на дану територію *чорноодежового* комплексу (який був пануючим на території Східної Болгарії), тобто комплексу, в якому всі деталі верхнього вовняного одягу мають темний колір [4, стор. 17]. Обов'язкова частина чоловічого костюма - сорочка (риза) - шилася з конопляної або бавовняної тканини. По крою це була косоворотка, розріз (пазва), пазухи, знаходився з лівого боку. Різа мала стоячий комір і шиті досить широкі рукави, які закінчувалися манжетами. Носили її на випуск, підперезаної широким вовняним, звичайно червоним, поясом. Предметами одягу, що визначали тип комплексу, були куртка - антерійа і штани - гашті вуркузун. За словами деяких інформантів, з такими штаньми чоловіки носили *чорапи*, що були в'язаними вовняними панчолами завдовжки майже до колін, без узорів. Талію чоловіка обмотували червоним домотканим вовняним поясом (пояс), завдовжки 2,5-3 метри, вширшки - 30 см, прикрашений іноді бахромою (рені). При зав'язуванні пояс складали вдвічі, кінці найчастіше замотувалися, але могли і висіти вільно.

Волосся стригли коротко і рівно. На голові влітку носили чорні або коричневі суконні капелюхи з невеликими полями (паралія), солом'яні капелюхи (сламеґна парлія), картузи; взимку - чорні, коричневі або сірі шапки (колпак), циліндрової форми. Зимовим головним убором служила шапка з овечої шкури, як правило, чорного або сірого кольору. Шапки були круглої форми. Влітку чоловіки носили капелюхи.

Верхній одяг з овчини - безрукавка *киптар*, короткий, з довгими рукавами *кюрк*, і шуба прямого крою, завдовжки до п'ят, з довгими рукавами і коміром. Ці предмети одягу, як правило, білого кольору, прикрашені чорним хромом (мерекінъ).

Що стосується весільного одягу, то він, звісно, мав інший, святковий вигляд, а також мав власні тільки йому атрибути.

Основним атрибутом не лише болгарської нареченої, але й невісти взагалі є весільна фата - "було". Назва "було" лишилася ще з позаминулого століття, а його зовнішній вигляд суттєво змінився. Так, наприкінці XIX ст "булом" називали червоне покривало, що закривало часто не лише обличчя молодої, а й повністю голову, наречена була "забуляна", тобто з накритою

головою, звідси і назва "було". У мешканців с. Виноградне Болградського райсню, навіть, побутував жарт, що хотів хлопець одружитися на дівчині, а одружився на бабусі старій, тому що не видно було обличчя через "було". На початку ХХ ст. (достовірно відомо з фотокарток, що не пізніше ніж з 30-х років ХХ ст.) на голову наречена вже вдягала фату з вінком, проте назва лишалася попередня і побутує до сьогодні.

Що стосується головного убору нареченого, то наприкінці ХІХ ст. він одягав на голову каракулеву шапку. На шапку часто втикалася квітка - "пяро", яке дівчина дарувала молодикові ще до "годежа" - заручин.

Одяг нареченої цього періоду був не дуже схожим на сучасне весільне вбрання. Так як весілля гуляли з осені до початку постів, то наречена зазвичай була тепло одягнена. Наречену відрізняв від інших майже завжди один атрибут - "було". Зазвичай вона була вдягнена в нову сукню, під якою завжди була домотканна вишивана сорочка - "різа", яку на другий день виносили до гостей з доказами чесності молодої. Підпоясана сукня була тканим поясом з характерними для болгар срібними або мідними бляхами - "пафті". Проте одна деталь об'єднує наречених усіх районів і населених пунктів - окрім вінка і фати з боків голови, над висками, звисали срібні або золоті ниті - "сірма". Варто також зазначити, що в цьому періоді не лише весільний одяг наречених, а й одяг взагалі, були тільки домашнього виробництва.

В деяких населених пунктах (с. Виноградне Болградського району) наречена вже була одягнена у весільну сукню, а наречений - в костюм з краваткою (1927 р.), а в с. Зоря саратського району молода була одягнена просто в нову сукню, зверху якої часто вдягали теплу кофтину або чоловічий піджак. Молодий був вдягнений в брюки, білу сорочку без комірця і жилетку (1930 р.) більш до традиційного костюму нареченого можна віднести костюм з самого початку ХХ ст., коли брюки - "гашті" - були підпоясані червоним шерстяним поясом. А на голові у нареченого була шапка зі шкіри молодого ягняти - "калпак".

Приблизно з 30-х та 40-х років ХХ ст. ("радянський період") весільний костюм наречених зазнав значних змін, які відбувалися дуже часто, на що вказують весільні фото і розповіді респондентів. В цей час з'являється фабричне виробництво, і весільні сукні починають шити з дорогого білого матеріалу. Фату і вінок наречена купувала, точніше це робила кума молодих. Взуття теж купувалося, або передавалося від невістки до золовки, або від сестри до сестри. Проте "сірма" лишається невід'ємним атрибутом дівочого вінка.

Одяг молодого - костюм, краватка і сорочка зазвичай купували. До того ж сорочку мала купити для нареченого невіста. А наречений в свою чергу купував весільну сукню і взуття для нареченої. Характерним є те, що в цей період все активніше традиційне "пяро" і "кітка" замінюються куплени-

ми букетиками, що наречений чіпляв собі на піджак. Такі куплені букетики виготовлялися спочатку з паралону, а потім вже з дроту та білого капрону.

З розвитком нових технологій, зокрема в легкій промисловості, з'являється різноманіття тканин і, як наслідок, різноманіття весільних суконь і костюмів. В наступних періодах традиційне весільне вбрання молодих мало в чому відрізняється від вбрання місцевих молодих, проте лишаються стійкими атрибути і назви. Це впершу чергу стосується весільного вінка, який називають ще "пяро", червона хустина, якою дівчина покриває свою голову під час першого свого показу перед гостями і нареченим, назва фати, що лишається до сьогоднішнього дня "було". Стейкою також лишається традиція купівлі весільного вбрання - як і на початку ХХ століття, сьогодні молодий купляє нареченій сукню і взуття, а наречена купує молодому сорочку і краватку, інколи ще й шарф.

Отож очевидним є те, що болгари Буджаку зберігають найбільш яскраві традиційні структурні елементи весілля. Стирання етнічних і традиційних особливостей в одязі зумовлено подекуди "неактуальністю", появою урізноманітнення весільного одягу, спричиненого урбанізаційними тенденціями, бажанням молоді виглядати сучасно і модно. Варто підкреслити, що стійкими до трансформації лишилися деякі назви і атрибути, а саме - "пяро", "було", червона хустка. А також деякі традиції, що пов'язані з придбанням весільного одягу. Стейкими вони лишилися впродовж ХХ століття і мають тенденцію виконання і сьогодні. На нашу думку така стійкість зумовлена тим, що ці елементи являються одними з найбільш яскравих, тому їхній вжиток побутує і сьогодні.

Джерела та література

1. Агафонова Т. А. Було в свадєбных обрядах болгар южной Бессарабии // С. 316 - 320
2. Агафонова Т. А. Традиционная одежда украинцев и болгар Юго-Западной Украины (XIX в. - пер. пол. XX в.): Автореф. дис. канд. истор. наук / ОГУ им. И. И. Мечникова. - Одесса, 1998. - 28 с.
3. Берг Л. С. Бессарабия. Страна, люди, хозяйство. - СПб., 1918. - 478 с.
4. Велева М., Лепавцова Е. Български носии. Народни носи в Източна България. - Т. 3. - София, 1979. - 297 с.
5. Гаген-Торн Н. И. Болгарская одежда // Сборник музея антропологии и этнографии. - Л., 1958. - Т. XXIX. - 326 с.
6. Гаген-Торн Н. И. Магическое значение волос и головного убора в свадєбных обрядах восточной Европы // Советская этнография. - № 5-6. - стр. 76-88.
7. Калашникова Н. М. Этнокультурные особенности в одежде бессарабских болгар // Субэтноссы в СССР. - Л., 1986. - С. 110-122.
8. Левицкий А. Нравы и обычаи болгар, живущих в Бессарабских колониях // ЗООИД. - Том 4. - 1858г. - С. 450 - 464.